

**ЕВОЛЮЦІЯ НОРМ ВИБОРЧОГО ПРАВА ІМПЕРІЇ ГАБСБУРГІВ
ТА ЙОГО ДІЯ В ГАЛИЧИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ****THE EVOLUTION OF THE HABSBURG EMPIRE'S ELECTORAL LAW
AND ITS EFFECT IN GALICIA IN THE XIX AND XX CENTURIES**

Гаврилко С.М., викладач кафедри права

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0007-7811-5982

Метою статті є аналіз еволюції виборчого законодавства Австро-Угорщини в контексті суспільно-політичних змін та перетворень того часу та визначення рівня сприйняття норм права українським населенням Галичини другої половини ХІХ ст. У статті прослідковується еволюція виборчого законодавства Австро-Угорщини в контексті суспільно-політичних змін та перетворень того часу та визначення рівня сприйняття норм права українським населенням Галичини другої половини ХІХ ст. Нами зокрема проаналізовано зміст «Жовтневого диплому» 1860 р., «Лютневого патенту» 1861 р., грудневої Конституції 1867 р., закону про прямі вибори до парламенту 1873 р., закону про зниження виборчого цензу 1882 р., закону про впровадження елементів безпосередніх виборів шляхом створення нової «п'ятої курії» в 1896 р., закону про загальне виборче право для всіх чоловіків 1907 р. Також встановлено, що перші ідеї виборчого права зародилися в момент формування станових сеймів, але реальні кроки в бік чіткої процедури волевиявлення було здійснено під час загальноєвропейської революції 1848-1849 рр., коли населення імперських провінцій делегувало власний представників до першого парламенту. Загальними особливостями виборчої системи Австро-Угорщини було існування куріальної системи, яка опиралася на майновий статус і соціальне походження виборця, а її ліквідація 1907 р. стала революційною, адже ґрунтувалася на правилі «одна людина – один голос». Певним недоліком було те, що навіть 1907 р. збережено обмежене виборче право для жінок. Правом голосу наділялися жінки у відповідності до майнового цензу й своє право вибору вони реалізовували винятково через делегатів чоловіків. Також реформа не ліквідувала міжнародні протиріччя в поліетнічних провінціях, а навпаки посилила їх. Прикладом цього може бути Галичина, де українці становлячи більшість населення, все ж не могли представити рівної кількості депутатів. При характеристиці рівня сприйняття виборчих норм населенням Галичини, встановлено, що попри активний розвиток національного руху, українці не були готові до повноцінної реалізації виборчих прав й час діяли у фарватері польського політикуму, який більш ефективно використав виборче законодавство у власних інтересах.

Ключові слова: норми права, виборче законодавство, закон, Австро-Угорщина, Галичина, конституція, виборчі права.

The purpose of the article is to analyze the evolution of the electoral legislation of Austria-Hungary in the context of socio-political changes and transformations of that time and to determine the level of perception of legal norms by the Ukrainian population of Galicia in the second half of the 19th century. The article traces the evolution of the electoral legislation of Austria-Hungary in the context of socio-political changes and transformations of that time and determines the level of perception of the law by the Ukrainian population of Galicia in the second half of the nineteenth century. In particular, we analyze the content of the «October Diploma» of 1860, the «February Patent» of 1861, the December Constitution of 1867, the law on direct elections to Parliament in 1873, the law on lowering the electoral qualification in 1882, the law on the introduction of elements of direct elections by creating a new «fifth curia» in 1896, the law on universal suffrage for all men in 1907. It is also established that the first ideas of suffrage originated at the time of the formation of the state sejm, but real steps towards a clear procedure for expressing the will were made during the European revolution of 1848-1849, when the population of the imperial provinces delegated their own representatives to the first parliament. The general features of the Austro-Hungarian electoral system were the existence of a curial system based on the property status and social origin of the voter, and its elimination in 1907 was revolutionary, as it was based on the rule «one person, one vote». A certain disadvantage was that even in 1907, women's suffrage was still limited. The right to vote was granted to women in accordance with the property qualification, and they exercised their right to vote exclusively through male delegates. The reform also did not eliminate ethnic tensions in multi-ethnic provinces, but rather exacerbated them. An example of this is Galicia, where Ukrainians, being the majority of the population, could not represent a number of deputies equal to Poles. When characterizing the level of perception of electoral norms by the population of Galicia, it was found that despite the active development of the national movement, Ukrainians were not ready to fully exercise their electoral rights and for a while acted in the wake of Polish politicians, who used electoral legislation more effectively in their own interests.

Key words: representative democracy, reforms, parliamentarism, rules of law, democracy, pluralism, rule of law.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження еволюції виборчого законодавства Австро-Угорщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. зумовлена потребою глибшого розуміння процесів правової модернізації в умовах багатонаціональних імперій та масштабів залучення українців Галичини і Буковини до політичних процесів. Вивчення виборчих реформ цього періоду дозволяє відстежити тенденції розвитку представницької демократії в контексті політико-правової системи Австро-Угорщини. Оскільки сучасні виборчі системи ґрунтуються на принципах, що формувалися в історичній перспективі, дослідження минулих правових моделей є ключем до розуміння сучасних виборчих процесів, в тому числі й правової культури населення, яка застосовується на передодні та під час виборів.

Законодавчі реформи Австро-Угорщини, зокрема введення загального виборчого права для чоловіків у 1907 р., є важливими кроком до формування виборчої системи сучасного типу, яка поступово еволюціонувала від цензової до більш інклюзивної. Дослідження цих реформ надає змогу оцінити їхній вплив на правову природу представництва та парламентських інститутів. Особливу увагу

варто звернути на те, як виборче законодавство впливало на участь різних національних груп в політичному житті імперії, сприяючи чи, навпаки, перешкоджаючи їх політичній інтеграції, розвитку національного руху і боротьби за власні національні держави.

Окрім того, історико-правові дослідження виборчого законодавства Австро-Угорщини є важливими для розуміння еволюції правових норм, що регулюють демократичні процеси в багатонаціональних державах. Цей досвід важливий для сучасних правових систем, зокрема в умовах глобалізації. Вивчення правових реформ дає змогу простежити механізми, за допомогою яких держави адаптували свої політичні системи до вимог часу та досягали балансу між правами громадян і стабільністю держави.

Історико-правовий аспект дослідження також дозволяє зрозуміти, як виборче право може слугувати інструментом легітимації державної влади та водночас бути способом контролю за нею. Виборче законодавство Австро-Угорщини, через призму його історичного розвитку, надає унікальну можливість аналізувати перехід від авторитарних до більш демократичних форм правління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених існує декілька підходів в контексті яких вивчають виборче законодавство Австро-Угорщини. По-перше, це праці, які розкривають правові умови розвитку західноукраїнських земель в XIX – на початку XX ст. По-друге, аналізується ступінь залучення українського населення Галичини і Буковини до виборчих кампаній до крайових сеймів та імперського парламенту. По-третє, норми виборчого права досліджуються в межах вивчення інституту парламентаризму та представницької демократії. Одночасно, окремі нормативні акти, які безпосередньо регулювали виборче законодавство не аналізувалися.

У контексті нашого дослідження аналізувалися праці таких українських та іноземних вчених, як О.Аркуша, А.Баран, Л.Лин, П.Урбаніча та ін.

Метою дослідження є аналіз еволюції виборчого законодавства Австро-Угорщини в контексті суспільно-політичних змін та перетворень того часу та визначення рівня сприйняття норм права українським населенням Галичини другої половини XIX ст.

Виклад основного матеріалу. При характеристиці норм виборчого права імперії Габсбургів доцільно конкретизувати перелік нормативних актів, які регулювали процедуру виборів, а також виокремити ключові етапи впровадження яких відбувалося становлення і розвиток профільного законодавства. Це насамперед «Жовтневий диплом» 1860 р. та «Лютневий патент» 1861 р., груднева Конституція 1867 р., Закон про прямі вибори до парламенту 1873 р., Закон про зниження виборчого цензу 1882 р., впровадження елементів безпосередніх виборів шляхом створення нової «п'ятої курії» в 1896 р., власне Закон про рівне виборче право для всіх чоловіків 1907 р., а також низку законопроектів, які не були реалізовані з об'єктивних причин через початок Першої світової війни. Перелік згаданих нормативних актів свідчить про еволюційний характер виборчого законодавства імперії Габсбургів. Більше того, ще з кінця XVIII ст., з часу впровадження представницьких органів влади у вигляді станових сеймів, почала формуватися загальна парадигма представницької демократії і зокрема правового поля виборів.

Перші ідеї виборчого права зародилися в момент формування станових сеймів, але реальні кроки в бік чіткої процедури волевиявлення було здійснено під час загальноєвропейської революції 1848-1849 рр., коли населення імперських провінцій делегувало власний представників до першого парламенту.

Першим нормативним актом, який чітко врегулював процедуру виборів, був так званий «Лютневий патент» або «Патент про крайові сейми» від 26 лютого 1861. Цей закон заклав основи функціонування представницьких інституцій у коронних землях імперії, зокрема у Галичині та Буковині (після 1849 р. вони стали окремими регіонами – авт.). Основні положення цього документа стосувалися формування виборчих округів і категорій виборців, а також визначення структури та повноважень сеймових органів.

Патент, зокрема чітко визначав кількісний склад представництва різних суспільних станів і національних груп у сеймах шляхом впровадження складної куріальної системи виборів. До Лютневого патенту було сформовано низку додатків, які визначали кількісний склад крайових сеймів для кожної провінції і конкретизували представництво кожної курії – великої земельної посілості, міської, торгівельно-господарської і сільської (решти виборців), а також вищого духовенства, що володіло, так званим «вірільним» або гарантованим мандатом [6]. Загальні правила виборчої організації були викладені в окремому додатку до «Лютневого патенту» – «Основному законі про державне представництво» [5], який піддавався реформуванню в 1873, 1886, 1896 та 1907 рр.

Загалом, «Лютневий патент» став важливою віхою в розвитку виборчого законодавства Австро-Угорщини

і був основою для подальших виборчих реформ, що відбулися на початку XX століття.

На нашу думку, доцільно звернути увагу на декілька особливостей «Лютневого патенту».

По-перше, норми «Лютневого патенту» і додатків до нього, зокрема «Основного закону про державне представництво» були досить революційними для середини XIX ст. і стали об'єктом політичного протистояння. Як наслідок, у вересні 1865 р. імператор Франц Йосиф, призупинив дію згаданого закону, але знову його відновив у грудні 1867 р. з прийняттям Конституції. По-друге, саме виборче право мало обмежений характер з огляду на куріальну систему, що ґрунтувалася на соціальному та майновому цензі. Як зауважила українська дослідниця О.Аркуша, правом голосу володіли не більше 10% населення імперії [1].

Цікавою особливістю було те, що Галичина або офіційна назва краю «Королівство Галичини і Лодомерії з Великим Герцогством Краківський» делегувала чи не найбільшу кількість послів до нижньої палати – Палати депутатів. Так, з 1861 до 1863 р. Галичина делегувала 38 послів, а Буковина – 5 [5] (що від загальної кількості 203 членів – складало понад 21%, але ці мандати ділили між собою українці з поляками і румунами). Більше послів делегувало тільки Королівство Богемія – 54. У 1873 р. кількісний склад Палати депутатів був збільшений до 353 послів [5]. З цієї кількості Галичина могла делегувати 63 депутатів, а Буковина – 9, що загалом становило на 2% менше місць у порівнянні з попередньою системою виборів. У 1896 р. вводячи елементи прямого голосування і загального виборчого права, кількісний склад Палати Депутатів було збільшено на 72 члени, які обиралися загальним класом виборців. Як наслідок, Галичина отримала додаткових 15, а Буковина – 2 місця. В кінцевому випадку 1907 р. в Австро-Угорщині було запроваджено загальне виборче право. Загальний кількісний склад Палати депутатів було збільшено до 516 членів з яких Галичина делегувала 106, а Буковина – 14 депутатів [5], що загалом становило 23% місць. Також 130 місць було в Королівства Далмації.

Стосовно кількості депутатів Палати послів, то вони призначалися особисто імператором, тому жодної процедури виборів не застосовувалося.

Якщо говорити про процес реформування виборчого законодавства, то для прикладу в 1873 р. коли було запроваджено прямі вибори до нижньої палати парламенту, в Галичині правом голосу володіли від 9 до 11 %, тоді як для прикладу в Нижній Австрії – 7,8 % [7, с. 20]. Такі пропорції пояснювалися складним механізмом майнової диференціації виборчих курій. Так, кількість виборців залежала від середнього обсягу податкових надходжень в регіоні, а з огляду на те, що Галичина була периферійною, аграрною провінцією з найменшим числом податків, тут правом голосу володіла більша кількість осіб.

Одним із найважливіших етапів демократизації виборчої системи імперії Габсбургів була виборча реформа 1907 р. В прийнятому 26 січня 1907 р. «Законі про вибори до Рейхсрату» було започатковано ряд нововведень, такі як задовольняли вимоги суспільства, так і сприяли збереженню впливу імператора та його уряду на законодавчий процес [3, с. 13]. До позитивних змін виборчої реформи, на нашу думку, варто віднести наступні:

- впровадження загального виборчого права для чоловіків, які досягли 24-річного віку. Жодні майнові, податкові, соціальні обмеження не застосовувалися;
- ліквідовано багатоступеневу куріальну систему й реалізовано демократичний принцип «одна людина – один голос»;
- окремі народи імперії, такі, як чехи, українці та словаки змогли збільшити власне парламентське представництво, адже національна ознака не впливала на процедуру виборів;

– до нижньої палати депутатів було запроваджено процедуру прямих виборів (елемент прямої демократії);

– реформа призвела до активізації діяльності політичних партій, особливо соціал-демократів, які активно використовували нові можливості для мобілізації виборців із нижчих соціальних прошарків – селянства та робітників.

Одночасно, варто говорити про низку недоліків виборчої реформи 1907 р., зокрема:

– було збережено обмежене виборче право для жінок. В цьому контексті правом голосу наділялися жінки у відповідності до майнового цензу й своє право вибору вони реалізовували винятково через делегатів чоловіків;

– імператор й надалі контролював законодавчу діяльність Рейхстагу;

– в основі нової системи представництва, був не принцип пропорційності населення окремих провінцій, а загальна кількість виборців, що обумовлювала непропорційне представництво;

– реформа не ліквідувала міжнаціональні протиріччя в поліетнічних провінціях, а навпаки посилила їх. Прикладом цього може бути Галичина, де українці становлячи більшість населення, все ж не могли представити рівної кількості депутатів;

– зростання кількості політичних партій, які були представлені в парламенті призвела до частих політичних криз;

– реформа 1907 р. стосувалася тільки нижчої палати парламенту, тоді, як Палата представників, яка формувалася імператором з числа його найближчого оточення чи аристократії, не зазнала змін, у тому числі й свій вплив на рішення, які приймалися в Палаті депутатів;

– виборча реформа не стосувалася крайових сеймів, тому на місцевому рівні політичне протистояння тільки посилювалося. Галичина в цьому випадку є яскравим прикладом того, як політичне протистояння між поляками та українцями переросло в акти терору і фізичного насильства.

Ми не будемо вдаватися до характеристики самого процесу виборів і зокрема зловживань, які мали місце і провокувалися насамперед соціальними і національними умовами. Однак, варто зауважити, що український політикум Галичини і Буковини другої половини XIX – початку XX ст. був не готовим до повноцінної легальної політичної боротьби в умовах парламентської системи [2, с. 55]. Замість ефективного використання нових політичних інституцій, українські депутати переважно сприймали парламент і крайовий сейм як майданчик для висловлення національних вимог. Хоча на початку, відповідно до законодавчих норм, українці змогли сформулювати значне представництво в парламенті, політична нестабільність і внутрішні розбіжності швидко призвели до втрати цього потенціалу [4, с. 37].

Висновки. Таким чином, можна виокремити низку закономірностей і особливостей виборчої системи Австро-Угорської імперії, які вплинули на український національний рух Галичини й проявилися в наступному:

– попри активний розвиток національного руху, українці не були готові до повноцінної реалізації виборчих прав й час діяли у фарватері польського політикуму, який більш ефективно використав виборче законодавство у власних інтересах;

– українське парламентське представництво, попри низьку чисельність, намагалося вести окрему політичну діяльність. Зростання політичної активності українців призвело до зростання опору з боку поляків і в кінцевому випадку проявилось в численних зловживаннях під час виборів і як наслідок – зменшенні кількості посольських мандатів;

– попри запровадження прямих виборів у 1873 році, українське представництво залишалося обмеженим через системні маніпуляції з виборчими округами та прямими зловживаннями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркуша О. Виборча система в Галичині у другій половині XIX – на початку XX століття. URL: https://zaxid.net/viborcha_sistema_v_galichini_u_drugiy_polovini_hih_na_pochatku_hh_stolittya_n1264478.
2. Баран А. Виборче законодавство Австрійської (Австро-Угорської) монархії (1848-1918 рр.). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. №4. С. 54-57. URL: http://lsej.org.ua/4_2014/13.pdf.
3. Баран А. Реалізація законодавства Австро-Угорщини щодо загального виборчого права в Східній Галичині на поч. XX ст. *Актуальні проблеми правознавства*, 2017. №. 3. С. 10-14. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/157>.
4. Ілин Л. М. Джерела до вивчення нормотворчої діяльності Галицького крайового сейму. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2017. № 4. С. 34-38.
5. Gesetz vom 21. Dezember 1867 wodurch das Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861. URL: <https://www.verfassungen.at/at-18/stgg67-1.htm>.
6. Grundgesetz über die Reichsvertretung vom 26. Februar 1861. URL: <https://www.verfassungen.at/at-18/grundgesetz61.htm>.
7. Urbanitsch P. Vom neoständischen Kurienparlament zum modernen Volkshaus Die Liberalisierung des Reichsratswahlrechtes 1873–1911. URL: https://austriaca.at/0xc1aa500d_0x002f7bef.pdf